

CONFLICTE, CONCILIACIÓ
I CORRESPONSABILITAT

Estudis Universitaris / Gènere – 196

Col·lecció dirigida per Rosa Roig

MERCEDES ALCAÑIZ MOSCARDÓ

Conflicte, conciliació i corresponsabilitat

Presentació de Rosa Roig
Pròleg de Constanza Tobío

Edició composta amb lletra Andralis ND OSF i Andralis ND SC, i impresa en l'interior sobre paper Prinset Ivori de 90 g/m² i en la coberta sobre cartolina Image Silk de 350 g/m²

© 2024, Mercedes Alcañiz Moscardó
© 2024, del pròleg: Constanza Tobío Soler

© 2024, de les il·lustracions: Tania Vicedo
© 2024, d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-1156-068-9
DL: V-4360-2024

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella
Disseny i il·lustració de la coberta: Tania Vicedo
Maquetació: Mayte Mar Disseny Gràfic
Impressió: Impremta Diputació de València

Índex

Presentació *Rosa Roig* 11

Pròleg *Constanza Tobío* 13

Introducció 19

I. Contextualització històrica, continuïtats i canvis en l'ordre de gèneres 23

Introducció. Estat, divisió sexual del treball i desigualtat 23

1. La construcció de la divisió sexual del treball: la desigualtat normativitzada 25

1.1. La institucionalització de la desigualtat 25

1.2. La socialització en la domesticitat 28

2. Canvi efímer (en la Segona República) i retorn a la desigualtat (en el franquisme) 33

2.1. La Segona República: intents per assolir la igualtat 33

2.2. De nou la desigualtat (institucionalitzada):

la dictadura franquista 36

El retorn a la «normalitat» patriarcal 36

Tènues canvis en la situació de les dones (per obligació) 38

3. La igualtat en context democràtic: de «menors» jurídiques a «majors» jurídiques 43

3.1. La regulació de la igualtat de dones i homes: la Constitució Espanyola de 1978 43

3.2. Dones en i pel canvi: agència i identitats 49

El moviment feminista a Espanya: demandes i actuacions 49

Les noves biografies de les dones 52

Conclusions 56

Referències bibliogràfiques 58

II. La institucionalització del conflicte: la conciliació de la vida laboral i familiar en l'agenda política 61

Introducció. Canvi, crisi i conflicte 61

4. Les dones accedeixen a l'àmbit laboral: l'origen del conflicte 65

4.1. L'èxode de les dones a l'esfera laboral 65

4.2. Temps remunerats i no remunerats: la doble presència 71

Usos del temps per sexe: la desigualtat temporal	72
El temps de treball remunerat: les jornades laborals	74
4.3. Una solució al conflicte (dràstica): dones ocupades sense criatures?	77
Conclusions	79
5. La regularització del conflicte: la conciliació de la vida laboral i familiar en l'agenda política	81
5.1. La regularització de la «conciliació de la vida familiar i laboral» a la Unió Europea i a l'Estat espanyol	82
5.2. La utilització de les mesures normatives per a conciliar la vida laboral i familiar	90
Conclusions	92
6. Les altres solucions al conflicte: estratègies de conciliació de la vida laboral i familiar	93
6.1. Serveis oferts per a menors, majors i dependents	94
Serveis per a menors: centres educatius	95
Serveis per a persones majors i dependents: centres de gent major, centres de dia i residències	97
6.2. Les accions de conciliació en els centres de treball	100
6.3. Les estratègies privades per conciliar	103
Estratègies individuals i de parella	103
Estratègies substitutives: pagades i no pagades	105
Conclusions	108
Referències bibliogràfiques	109
III. De la conciliació desigualitària a la corresponsabilitat igualitària?	113
Introducció. Conciliació, corresponsabilitat i el valor de les cures	113
7. Ha resolt la conciliació el conflicte?	
Sobre els efectes perversos de la solució plantejada	115
7.1. La conciliació de la vida laboral i familiar com a política d'ocupació. Les crítiques feministes	115
7.2. Efectes perversos de la conciliació, una nova divisió sexual del treball o més del mateix?	118
Conclusions	124
8. La perspectiva interseccional en la conciliació: la desigualtat entre les dones	125

8.1. Referències teòriques: del feminisme «universal» als feminismes i a la interseccionalitat	125
8.2. La incorporació de la perspectiva interseccional a les normatives	130
8.3. Conciliació i interseccionalitat: aplicació metodològica	134
La perspectiva interseccional en l'anàlisi de dades estadístiques sobre la conciliació	136
La perspectiva interseccional en la metodologia qualitativa: la intersecció de classe i de gènere	139
Conclusions	143
9. La corresponsabilitat i les cures en l'agenda política.	
Es tanca el conflicte?	145
9.1. La corresponsabilitat, nou contracte social?	146
La corresponsabilitat a les normatives europees i espanyoles	146
Però com fer corresponsables els homes? Com integrar la cura a l'habitus masculí?	148
9.2. De l'ocupació com a objectiu a les cures en l'agenda política	149
9.3. La crisi de cures en la societat actual: el conflicte producció-reproducció	152
Conclusions	154
Referències bibliogràfiques	156
IV. El confinament en pandèmia com a experiment de conciliació i de corresponsabilitat	161
Introducció. Conflicte, conciliació i corresponsabilitat en l'experiment	161
10. Turbulències socials en època de pandèmia	165
10.1. L'anàlisi des de la sociologia de les catàstrofes i els desastres	165
10.2. Conseqüències del virus pertorbador en la societat	168
Conclusions	172
11. Alteracions en el mercat laboral i en les cures	173
11.1. L'estat protector: actuacions polítiques en pandèmia	174
11.2. La protecció més cuidada: l'ocupació	176
Conclusions	183
12. La visibilització de les cures en la pandèmia	185
12.1. El conflicte entre el que és laboral i el que és familiar en el confinament	185

12.2. La cura descuidada	190
Distribució del temps entre el que és laboral i les cures a les llars confinades: la conciliació i la corresponsabilitat en l'experiment	190
Les emocions en pandèmia	194

Conclusions	196
Referències bibliogràfiques	197
Reflexions finals	201
Glossari	207
Acrònims	217
Llistes de taules i gràfics	219

Presentació

Jo concilie, tu concilies, ella concilia, ell concilia, nosaltres conciliem, vosaltres concilieu, elles concilien i ells concilien. Si preguntem a la majoria dels ciutadans que declinen el verb conciliar, no sabran. I si els demanem què vol dir conciliar, és molt probable que un nombre reduït definisca conciliar com un verb que pretén posar en harmonia la dinàmica del món laboral amb la dinàmica de la unitat familiar. És més possible que parlen de conciliar com una qüestió privada de les dones que volen participar en el mercat laboral que un problema social. En canvi, si es pregunta per què la taxa de natalitat és tan baixa, sovint es contestarà que les dones de hui en dia no volen tindre fills ni volen responsabilitats. Si en la conversa s'afegeix que el creixement vegetatiu de la població és negatiu segons l'INE, és a dir la població es redueix perquè la diferència entre la taxa de natalitat i la taxa de defuncions és negativa, es poden arribar a fer comentaris com «Abans es feia tot, treballar i tindre xiquets, la joventut femenina de hui en dia ja no vol ni treballar ni família, només viure». Fixeu-vos que el problema de la dinàmica demogràfica ja no es concep com un problema privat de les dones entre decidir tindre família i incorporar-se al mercat laboral de forma activa, sinó que al parlar de l'estructura poblacional el repte ja té una dimensió social.

Per defecte de formació, m'aprove al repte de la conciliació des del paradigma de les polítiques públiques, on segons com es defineix el problema, es proposa una solució, que adopta la forma d'acció pública per part de l'Administració, com diria Joan Subirats. I el fet que el repte de conciliar es presente com un problema personal o un problema públic em recorda el problema de la violència de gènere. Històricament s'ha considerat un problema de les dones en la seua relació de parella en l'espai privat de la seua vida personal. No hi ha estadístiques, ni tenim dades sobre les dones que han pogut perdre la seua vida en mans de les seues parelles, per apuntar la dimensió més dramàtica. Però, sí que sabem que des que la vio-

lència de gènere ha entrat en l'agenda pública, no solament s'ha visibilitzat el problema, sinó que s'estan adoptant mesures jurídiques i polítiques per a previndre-la. La transformació a la categoria de problema social obre les portes a buscar una resposta col·lectiva des de l'Administració pública en forma de política pública, com han estudiat Esperanza Bosch-Fiol i Victoria A. Ferrer-Pérez. En aquest sentit, el pas de considerar la conciliació una qüestió privada a un problema social suposa un punt d'inflexió no solament des de la presa de consciència social i el nombre de persones preocupades independentment del gènere, sinó també de cara a identificar les causes vinculades a una estructura socioeconòmica patriarcal, i adoptar polítiques que assumeixen que la conciliació és un repte de la nostra societat en el seu conjunt, sense distinció de gènere, ni diferenciació entre la ciutadania i les institucions, ni distinció entre les institucions i les empreses. De fet, s'han donat grans avanços normatius a nivell estatal cap a la conciliació, que s'han reflectit en la mateixa modificació de l'Estatut Laboral i han introduït el dret a la conciliació. No obstant això, a la pràctica, quan una dona demana de canviar l'horari de treball perquè ha de cuidar el seu infant o una persona gran amb necessitats de cura, el seu entorn laboral és molt probable que la marque de tal manera que aquesta decisió influïska en la seua projecció laboral.

És en aquest context que la sociòloga experta en polítiques d'igualtat de gènere i canvi social, Mercedes Alcañiz, aborda amb un llenguatge divulgatiu, sobre una base científica, el conflicte social que existeix entre la dinàmica de l'esfera privada i la dinàmica del mercat laboral, que ha estudiat profundament i de forma pionera Constanza Tobío. I, com diria la gran mestra d'Alexandria, la filòsofa Hipàtia, m'agradaria que el coneixement i la raó que reuneix l'autora al llarg de la present obra esdevinguen dos poderoses eines per comprendre el món que ens envolta, fent camí cap a la igualtat de gènere real.

Rosa Roig Berenguer

Directora de la col·lecció Estudis Universitaris / Gènere

Pròleg

Des de fa més de quaranta anys al nostre país, i en molts altres, vivim una situació crònica de dèficit de cura. Les feministes fa ja temps que la van posar en relleu. Si el model laboral canvia i les dones —fins i tot les mares— s'incorporen a l'ocupació i això constitueix un nou model de normalitat social, és necessari replantejar la manera d'atendre majors, menors, persones malaltes o amb alguna discapacitat. La família basada en la divisió de rols de gènere pertany al passat, almenys en part. Els homes no són avui els únics proveïdors, comparteixen aquesta responsabilitat amb les dones. Però ha aparegut una nova forma d'asimetria: elles continuen assumint la càrrega principal de les tasques de cura de les persones, que ara afigen al treball laboral. La doble presència teoritzada fa diverses dècades per Laura Balbo, el segon torn analitzat per Arlie Hochschild o la jornada interminable a la qual s'ha referit María Ángeles Durán ens han fet veure la superposició de treball a la casa i en l'ocupació que pateixen les dones. La conciliació entre aquests dos mons no s'ha aconseguit, més aviat caldria parlar de contradicció.

La conciliació, tema d'aquest llibre, és un objecte d'anàlisi molt complex. El mateix terme és esvarós. Remet a una relació harmònica entre elements oposats. Apareix històricament quan les dones entren massivament en el mercat de treball i es planteja com fer-lo compatible amb la cura, de la qual fins llavors eren responsables a temps complet. Durant molt de temps es va considerar un problema que només a elles concernia i en molts països la resposta principal va ser l'activitat laboral a temps parcial. Els homes van estar absents de la problemàtica de la conciliació fins fa uns pocs anys. Avui se'ls interpel·la perquè, en lògica contrapartida, assumisquen una part de les cures quan les dones representen quasi la meitat (46%) de la població ocupada espanyola.

La professora Mercedes Alcañiz és una gran experta en teoria feminista i polítiques socials de gènere. A més, com a sociòloga, el

seu camp d'especialització és el canvi social. No pot, per tant, ser més adequada per a abordar la problemàtica de la conciliació i la corresponsabilitat. Aquest llibre indaga en la pluralitat de dimensions que les expliquen i conflueixen en la qüestió no resolta del repartiment del treball total entre dones i homes. No és tema fàcil, però aconsegueix incorporar els elements principals del debat de manera sintètica i clara.

L'autora se situa des d'una perspectiva d'investigació feminista que explicita al llarg de tot el llibre. És a dir, cerca comprendre per què la conciliació és des de fa dècades un objectiu inabastat i també què caldria fer per aconseguir un repartiment igualitari de tasques laborals i domèstiques, productives i reproductives.

La divisió de rols de gènere, que s'ha transformat profundament però no ha desaparegut, té el seu origen en un passat històric remot. No obstant això, com assenyala l'autora, el relat del patriarcat comença a ser qüestionat i apareixen noves investigacions que mostren comportaments de fa milers d'anys molt menys estereotipats del que sol creure's. El context històric se centra encertadament en les reflexions i accions per la igualtat de gènere al llarg dels segles XVIII i XIX que van establir les bases de transformacions polítiques i socials en el segle XX. Al nostre país la Segona República va incorporar mesures enormement avançades per a l'època que van tenir una curta vida. Després de la llarga dictadura franquista, no serà fins als anys vuitanta que les dones passen de ser considerades «menors jurídiques» a ciutadanes, com s'explica detalladament en un dels capítols sobre el desenvolupament de les polítiques d'igualtat des de la creació de l'Institut de la Dona el 1983. Les polítiques europees van contribuir en aquells anys a plantejar nous temes, entre ells la conciliació que apareix en el IV Pla d'Igualtat 2003. No s'oblida en el llibre el paper del moviment feminista que intervé activament en la identificació de problemes i la difusió d'objectius igualitaris.

El canvi social protagonitzat per les dones en accedir a l'ocupació remunerada ocupa un lloc central en aquesta obra. No sols és el factor desencadenant directe de la necessitat de reestructurar

la relació entre família i ocupació, sinó que transforma el conjunt de les relacions entre un gènere i l'altre. Una vegada que les dones contribueixen a l'economia de la llar i adquireixen autonomia derivada de la seua activitat laboral, l'exigència d'igualtat s'estén a tota mena d'àmbits. No obstant això, perviu el conflicte estructural, que potser no és tant una qüestió d'harmonitzar institucions socials, com d'assumir una responsabilitat compartida, com planteja l'autora. El repte ara és la coresponsabilitat, segurament condició necessària perquè la conciliació es faça realitat.

Com s'assenyala en el llibre, la incorporació del concepte de coresponsabilitat a les normes jurídiques va més enllà de l'enfocament centrat en els permisos per a absentar-se del treball laboral per raó de cura. No sols són ja les dones les cridades a cuidar, sinó també els homes i això queda legalment sancionat. S'arriba a plantejar que aquest podria ser un nou contracte social. La rellevància de la qüestió dona suport a aquesta consideració, encara que, com posa en relleu la professora Alcañiz, malgrat l'àmplia tasca normativa en aquesta matèria queda camí per recórrer perquè es faça realitat.

La complexitat del tema és encara major si s'introdueixen altres perspectives de la teoria feminista com la interseccionalitat. Aquest nou concepte permet integrar la desigualtat de gènere i la desigualtat social. Posa de manifest que les dones no constitueixen un grup homogeni i que altres variables com el lloc d'origen, l'ètnia o l'orientació sexual afigen discriminació. Un dels aspectes més rellevants d'aquest enfocament és que apunta a les diferències i contradiccions entre les dones. Això concerneix molt directament qüestions relacionades amb la conciliació, com la feminització de la cura assalariada, que no deixa de ser una substitució d'unes dones per unes altres, les quals poden permetre's accedir a ocupacions ben remunerades i delegar la cura en treballadores generalment mal retribuïdes. Més enllà d'una estratègia privada, amb freqüència aquesta modalitat de conciliació està secundada, directament o indirectament, per polítiques públiques. Si no es pot dubtar que constitueix una modalitat de conciliació, planteja grans

dubtes pel que fa a la corresponsabilitat en la mesura que continuen sent dones les que cuiden, encara que ho facen a canvi d'un salari, la reduïda quantia del qual reflecteix l'escassa consideració que la societat atribueix a la imprescindible labor de cuidar.

Fins ací el llibre justifica més que àmpliament la seua existència, però aporta una mica més d'enorme interès. La pandèmia pel virus COVID-19 va ser un experiment natural que ha permès estudiar empíricament a la sociologia i a altres ciències socials casos que d'una altra manera haguera sigut impossible. El confinament va crear en la major part de les llars una situació inèdita que, pel que fa a la conciliació, va canviar els termes del problema. Ja no hi havia separació espacial entre la família i el treball, ni tampoc entre l'escola i la casa. Mares, pares i menors estaven junts tot el dia. Àvies i avis en les seues pròpies cases. Guarderies i escoles tancades. Però bona part de la població adulta continuava treballant a casa i la població infantil assistia a classe de manera virtual. Podria pensar-se que va ser un període ideal per a resoldre el problema de la conciliació. No obstant això, no va anar així. D'una banda, va augmentar el treball de cura per als progenitors, ja que van desaparèixer els recursos externs formals, com les guarderies o escoles infantils, i els informals, com la xarxa familiar. D'altra banda, la diferenciació d'espais i temps laborals respecte de les cures no va resultar fàcil, ni tampoc el suport escolar als menors, especialment en cases xicotetes i amb poques pantalles.

Són molt nombrosos els equips d'investigació sociològics que han estudiat els efectes del confinament sobre la igualtat de gènere i, com s'assenyala en el llibre, hi ha una coincidència general en què l'impacte negatiu va ser elevat per a les dones. Diverses enquestes, com les realitzades pel Centre d'Investigacions Sociològiques, mostren que les dones van augmentar en major mesura la dedicació a la cura que els homes, al mateix temps que van tenir majors dificultats a l'hora de realitzar l'activitat laboral des de la llar. L'efecte combinat de tot això va ser un major impacte emocional. De vegades es van afegir aspectes com pèrdues d'ingressos, inadequació dels domicilis o edat avançada que van repercutir de

manera encara més negativa sobre les seues condicions de vida durant la pandèmia.

CONFLICTE, CONCILIACIÓ I CORRESPONSABILITAT és una obra de gran interès per a un espectre variat de lectors. Els qui volen saber què és la conciliació, quins són els seus orígens, aspectes, implicacions i debats, així com els camins que obri l'enfocament de la corresponsabilitat, veuran que aquest és un instrument útil per a adquirir un bon coneixement del tema. L'abundant informació empírica, els resums al començament de cada capítol i les conclusions al final, així com la bibliografia específica que tanca cadascuna de les quatre grans parts faciliten la lectura i la comprensió de qüestions no sempre fàcils. Per a les persones expertes en la matèria també és un llibre d'interès i utilitat pel seu caràcter sintètic, així com per la presentació d'informació molt actualitzada, tant pel que fa a investigació sociològica o dades estadístiques com a normes legals i debats conceptuals.

Vull acabar amb la meua enhorabona a l'autora, Mercedes Alcañiz, i a la directora de la col·lecció Estudis Universitaris/Gènere, Rosa Roig, per aquesta aportació important per al coneixement i la difusió de temes fonamentals per a avançar en igualtat com són la conciliació i la corresponsabilitat. Desitge així mateix agrair a la Institució Alfons el Magnànim haver-la feta possible.

Constanza Tobío
Catedràtica de Sociologia Universitat Carlos III de Madrid

Introducció

L'objectiu d'aquest llibre se centra a fer una anàlisi de la conciliació i la corresponsabilitat de la vida laboral, personal i familiar relacionant-ho amb la divisió sexual del treball com a fet social. L'exposició de l'anàlisi s'efectua des d'una perspectiva triple: històrica, analítica i feminista.

Començant per la perspectiva històrica em remunte al context del segle XIX amb la creació de l'estat modern postrevolucionari i l'expansió de la industrialització per les societats europees. En el procés al·ludisc als esdeveniments succeïts a Espanya i a Europa relacionant-los amb allò que s'ha esdevingut en la divisió sexual del treball i en l'orde de gèneres finalitzant en l'època actual del segle XXI en què el capitalisme neoliberal és el predominant, no sols a Espanya i Europa sinó a nivell mundial. És doncs una perspectiva longitudinal que de manera paral·lela va relacionant el moment històric amb l'organització dels rols, identitats i relacions de gènere evidenciant les desigualtats existents entre el sexe-gènere en les societats.

Des de la perspectiva analítica, i tenint en compte que la conciliació i la corresponsabilitat són temàtiques multidisciplinàries, esmentant les aportacions de diferents disciplines si bé, i donada la meua pròpia formació, em centraré amb major atenció en les qüestions sociològiques.

En el marc general de les actuacions realitzades per part de l'estat com a institució política hegemònica en l'àmbit espacial estudiat, s'al·ludeix a la legislació aprovada sobre divisió sexual del treball i conciliació i corresponsabilitat en l'època històrica contemplada tant a Espanya com a la Unió Europea. Respecte a les polítiques públiques s'exposa un esbós d'aquelles relacionades amb la temàtica assenyalant les seues conseqüències i, de vegades, efectes no desitjats en els seus resultats.

Pel que fa a l'àmbit productiu es fa referència d'una banda al sistema econòmic capitalista, amb variacions temporals i domi-

nants en les seues diferents etapes, i per una altra a les relacions laborals en el mercat de treball. Si bé les dones s'han incorporat de manera massiva a l'ocupació remunerada, dones i homes ocupen diferents posicions tant en les ocupacions com en la jerarquia evidenciant una desigualtat en els llocs de treball, així com en les seues retribucions.

La perspectiva sociològica s'aplica en la relació entre l'estructura social, la política i l'econòmica, així com la cultural en al·lusió als valors i actituds que caracteritzen cada època i que en el text se centren en allò relacionat amb la cultura de gènere. Es tenen en compte també altres qüestions que formen part de la societat, com la família, els moviments socials, les qüestions demogràfiques i les emocions de la població.

Finalment, no puc negar que tota l'exposició està transversalitzada per la perspectiva feminista ja que allò que s'ha escrit vol evidenciar la desigualtat entre dones i homes existent malgrat els canvis realitzats en els àmbits legislatiu i laboral. S'afirma que des de l'inici del que s'ha escrit al text fins a l'actualitat les dones han experimentat un canvi notable, definitiu en molts aspectes, però la pregunta que s'hauria de plantejar a continuació és si aquest canvi ha produït la igualtat proclamada el 1948 i recolzada per les constitucions estatals, o continuen les desigualtats, i és ací on la temàtica de la conciliació i la corresponsabilitat són explicatives d'això.

El llibre que estic presentant inclou quatre parts amb temàtiques diferents però interconnectades en un fil històric i analític. Alhora cadascuna de les parts consta de tres capítols.

La primera part es denomina «Contextualització històrica, continuïtats i canvis en l'ordre de gèneres» i en aquesta s'introdueix la temàtica objecte d'estudi i es contextualitza històricament en el segle XIX per a posteriorment realitzar un recorregut històric pel segle XX al·ludint als principals fets i la seua relació amb la divisió sexual del treball i el repartiment de rols. Aquesta part finalitza amb l'aprovació de la Constitució espanyola de 1978, la incorporació de les dones al mercat laboral i el sorgiment del conflicte entre els rols.

La segona part, «La institucionalització del conflicte: la conciliació de la vida laboral i familiar en l'agenda política», continua amb el procés de conflicte que irromp amb aquesta incorporació i que origina el fenomen de la doble jornada o presència. Fet que obliga que s'aproven normatives i lleis per minorar la situació de sobrecàrrega de treball feta per les dones. Aquesta solució es denomina *conciliació de la vida laboral i familiar*, i comporta un llistat de mesures relacionades amb el dret a l'absència del mercat laboral per motius de cura. Ara bé, atés que aquestes mesures no són suficients per a poder conciliar, les dones i les seues parelles posen en pràctica altres estratègies per a solucionar el conflicte espaciotemporal que ocasiona l'acompliment dels dos rols.

La tercera part, «De la conciliació desigualtaria a la corresponsabilitat igualtaria?», exposa que la implementació d'aquestes mesures facilitadores de la conciliació té en realitat efectes perversos per a les dones, principals usuàries d'elles, ja que les perjudica en una sèrie d'aspectes en utilitzar-les. Així mateix, aplicant la denominada teoria de la interseccionalitat, s'incideix en el fet que les mesures aprovades estan pensades per a un perfil de dones concret i que, conseqüentment, perjudica els grups de dones que no s'atenen a aquest perfil, les quals i en gran manera no s'hi poden acollir. En l'últim capítol d'aquesta tercera part s'al·ludeix a la corresponsabilitat entre tasques i gèneres com a mecanisme per a aconseguir una igualtat real incidint en el dret a la presència laboral i que per tant ha de ser protegit per l'estat.

La quarta i última part, «El confinament en pandèmia com a experiment de conciliació i de corresponsabilitat», tracta d'un contingut diferent de les tres parts prèvies, ja que consisteix en l'anàlisi d'un cas pràctic, que denomine experiment, en referència a l'esdeveniment en el context de la pandèmia ocasionada pel coronavirus i en concret a la situació de confinament. Es mostren dades de les conseqüències d'aquest confinament en el treball remunerat, en el no remunerat, en relació amb les cures, i en les relacions de gènere, així com en els aspectes emocionals que a conseqüència de la pandèmia es van ocasionar.

El llibre conclou amb unes reflexions sobre el succeït en aquests tres segles (XIX, XX i XXI), els esdeveniments més assenyalats i la situació actual.

Finalment, vull agrair a la Institució Alfons el Magnànim i especialment a la directora de la col·lecció, Rosa Roig Berenguer, l'oportunitat de publicar aquest treball sobre el qual porte investigant durant anys. No puc deixar de nomenar les persones que han col·laborat amb mi en els diversos projectes d'investigació sobre aquesta temàtica, les seues aportacions sempre van ser rellevants i hem compartit comunicacions i publicacions. Tampoc em puc oblidar de les persones que m'han cuidat ni de les que he cuidat, les experiències de la cura són enriquidores malgrat les exigències que comporten. I per a acabar, el meu agraïment major és per a Pedro, per la seua paciència i per la seua cura especial en tots aquests mesos de dedicació a escriure aquest llibre. Gràcies mil.

Espere que el llibre us resulte suggestiu i done origen a noves investigacions i aportacions que amplien el coneixement sobre aquesta temàtica d'interés personal i social.

Mercedes Alcañiz
València, maig de 2024

Part I

Contextualització històrica, continuïtats i canvis en l'ordre de gèneres

Introducció. Estat, divisió sexual del treball i desigualtat

Les diferents ocupacions de dones i homes, la denominada divisió sexual del treball, sembla haver existit des que es tenen notícies de les cultures humanes. Antropòlegs com Murdock i Provost (1973) van recopilar informacions de més de cent civilitzacions al llarg del temps i de l'espai. Recentment, les aportacions de Saini (2024) incorporen noves dades basades en estudis arqueològics que contradiuen aquesta diferenciació al·ludint a les societats matriarcals que han existit i que no comptaven amb una divisió sexual del treball tal com s'ha conceptualitzat posteriorment.

Si bé considere que les referències històriques sobre la situació de dones i homes al llarg de la història resulten de gran interès per a aportar informació sobre la divisió sexual del treball i l'ordre de gènere, patriarcal o matriarcal, en el present text em centraré en l'àmbit espacial espanyol i europeu, i pel que fa a l'àmbit temporal, en la societat sorgida amb posterioritat a la Revolució Francesa i a la Revolució Industrial.

Aquesta primera part de la publicació proporciona una introducció històrica i analítica sobre l'evolució de l'ordre de gènere des de la seua institucionalització al segle XIX fins a finals del segle XX, quan es va aprovar la primera normativa sobre conciliació de la vida laboral i familiar.

Les temàtiques incloses en els capítols són les següents: el primer capítol centra l'atenció en la societat moderna del segle XIX referenciant la institucionalització de la divisió sexual del treball mitjançant la promulgació de normatives i discursos de suport al patriarcat. El capítol segon al·ludeix als canvis esdevinguts en la

Segona República espanyola i en la dictadura franquista focalitzant la incorporació de les dones al mercat laboral com a principal aspecte que va contribuir a una reorganització de la divisió sexual del treball en un context de desenvolupament econòmic. El tercer capítol exposa els canvis experimentats per la societat espanyola amb l'arribada de la democràcia, la incorporació d'Espanya a l'entorn europeu i internacional i la promulgació del principi d'igualtat entre dones i homes. S'evidencia en aquesta etapa el conflicte ocasionat per aquest canvi en la divisió sexual del treball, institucionalitzat en la denominada conciliació de la vida familiar i laboral i recentment en la corresponsabilitat.